

بررسی وضعیت انتشار داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان بین سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۰

مهدی محمدی

مربی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم
mahdi.mohammadi203@gamil.com
تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۶/۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۹/۱

چکیده

هدف: این پژوهش به منظور بررسی وضعیت انتشار داستان‌های دینی منتشر شده برای کودکان و نوجوانان بین سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۰ انجام شده است.

روش: این پژوهش به روش تحلیل محتوا انجام گرفته است. جامعه آماری شامل ۲۹۱ عنوان کتاب داستانی منتشر شده بین سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۰ می‌باشد که برای شناسایی آن‌ها از پایگاه اطلاع‌رسانی خانه کتاب ایران استفاده گردید.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که ۷۷ درصد آثار توسط مردان و ۲۳ درصد توسط زنان نوشته شده‌اند. همچنین ۴۳/۶ درصد آثار توسط تصویرگران زن و ۵۶/۷ درصد توسط تصویرگران مرد تصویرگری شده بودند. انتشار داستان‌های دینی فقط محدود به هفت شهر بود. بیش‌ترین آثار در سال ۱۳۸۵ و کم‌ترین آثار در سال ۱۳۸۲ منتشر شده بودند. گروه سنی «ب» و «ج» ۴۷/۸ درصد از آثار مورد بررسی را به خود اختصاص داده بود. میانگین تیراژ آثار برای کل ناشران ۷۲۴۶ نسخه، برای ناشران دولتی ۴۵۵۰ نسخه و برای ناشران خصوصی ۷۸۸۸ نسخه بود. مقایسه میانگین قیمت‌ها نشان داد که ناشران خصوصی برخلاف ناشران دولتی هر سال قیمت آثار خود را افزایش داده‌اند.

اصالت/ارزش: با توجه به استقبال خوب خوانندگان از کتب داستانی دینی و حمایت دولت و نهادهای دولتی از انتشار این گونه آثار، پژوهش مستقلی در خصوص بررسی وضعیت انتشار آثار دینی صورت نگرفته است. این بررسی اولین پژوهشی است که در این حوزه صورت گرفته که ضمن بررسی نقش سازمان‌های مؤثر در زمینه نشر و حمایت از این نوع آثار، پیشنهادهایی را آشنایی مسئولان، ناشران و پدیدآورندگان با کاستی‌ها و نارسائی‌های موجود ارائه کرده و برنامه‌هایی جهت برطرف کردن مشکلات در سال‌های آتی پیشنهاد کرده است.

کلیدواژه‌ها: ادبیات کودکان و نوجوانان، داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان، نشر داستان‌های دینی، ایران.

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی
فصلنامه علمی - پژوهشی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، (شاپا): ۷۸۳۸-۱۰۲۷-۱۳۸۸
دوره ۱۶، شماره ۴، پیاپی ۶۳، زمستان ۱۳۸۹ از صفحه ۵۵ تا صفحه ۸۲

مقدمه

دین نقش مهمی در زندگی انسان دارد و بود یا نبود آن، تغییرات مهمی در زندگی و نوع رفتار انسان به وجود می‌آورد و در جسم او نیز تأثیر گزار است. یونگ^۱ روانشناس معروف می‌گوید: «ظرف سی سال گذشته، آدم‌هایی از سراسر دنیا با فرهنگ‌های مختلف با من مشورت کرده‌اند. من صدها بیمار را معالجه کرده‌ام ولی باید بگویم در میان همه بیمارانم، بیماری ندیدم که عمده‌ترین علت بیماری او، غفلت از دین به معنای عام آن نباشد. آنها بیمار شده بودند؛ چون به هیچ‌یک از ادیان زنده‌ای که به پیروان خود، آیین زندگی را می‌آموزند اعتقاد نداشتند و هیچ‌کدام از آنها بهبود نخواهند یافت مگر اینکه به اعتقادات مذهبی باز گردند (نقل شده در عباسپور نوغانی، ۱۳۸۶، ص ۷۳).

در هزاره سوم، به تجدید حیات دینی با رویکرد جدیدی نگریسته می‌شود تا مشخص شود که چه چیزی اذهان جمعی را به باورهای دینی معطوف کرده است. در عصر فن‌آوری مدرن، دور جدیدی از دین‌گرایی و خدامحوری در دستور تفکر و عمل قرار گرفته است و عصر حاضر به سمت و سویی روان است که دین‌باوری و احیای انگیزه‌ها و منطق دینی در سکوی نخست آن قرار دارد. شاید به همین دلیل است که این هزاره را هزاره دین‌گرایی و پدیداری فرهنگ و تمدن نام‌گذاری کرده‌اند (حیدری، ۱۳۷۴). گذشته از زمان آغاز فعالیت‌های مربوط به تربیت دینی، نحوه ارائه این مفاهیم به طوری که مورد پذیرش جان و روح مخاطب به ویژه کودک و نوجوان قرار گیرد، از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. به گفته بسیاری از دانشمندان، آموزش مستقیم به‌خصوص در زمینه مسائل اخلاقی و تربیتی، چندان کار ساز نیست و گاهی تأثیر سوء نیز می‌بخشد و فراگیران را نسبت به هدف‌ها، لجوج بار می‌آورد و عطش فراگیری را در آنها می‌کشد. بهترین شیوه برای تأثیرگذاری در فراگیران، روش غیرمستقیم است که یکی از آنها شیوه داستانی است (حیدری، ۱۳۷۴).

کتاب‌ها و مطبوعات و سایر رسانه‌های ارتباطی، یکی از عوامل مهم در تربیت دینی کودکان و نوجوانان به‌شمار می‌روند و هر هفته میلیون‌ها جلد کتاب به فروش می‌رسد. این پدیده، درستی فرضیه دیوید جاسپر^۲ را در اذهان تداعی می‌کند که معتقد بود: «ادبیات ریشه در مذهب دارد و بین ادبیات و مذهب ارتباط تنگاتنگی وجود دارد و دارای مسائل و موضوعات مشابهی هستند (سمیناری^۳، مینه‌سوتا^۴، ۱۹۹۴، ص ۳۴۲).

1. Carl Gustav Jung

2. David Jasper

3. Seminary

4. Minnesota

ادیان مختلف برای بروز، نفوذ و رواج اندیشه‌های خود، همواره از شکل‌های گوناگون ادبیات و هنر استفاده کرده‌اند و هنر نیز برای تجلی و شاخ و برگ یافتن، از محتوای ادیان سود برده است. به همین دلیل، یکی از مهم‌ترین ساحت‌های دین، ساحت ادبی و هنری است. بدون تردید، قدمت ادبیات و هنر دینی، همپای پیدایش ادیان است و این تعامل نشان می‌دهد که استفاده از ادبیات برای بیان اندیشه‌های دینی سابقه‌ای بس دیرینه دارد (تروسدال، ۲۰۰۹، ص ۸۶).

اهمیت ادبیات و هنر در شکل‌دهی به شخصیت معنوی و اخلاقی انسان در دوره کودکی و تأثیر شدید آن بر کودکان، از دیرباز مورد توجه اندیشمندان و صاحب‌نظران تعلیم و تربیت بوده و در این زمینه بحث‌های زیادی صورت گرفته و نظریات گوناگونی ارائه شده است که بعضی از آنها هنوز هم از اعتبار و ارزش بالایی برخوردار است (رهگذر، ۱۳۶۹، ص ۶۶).

امروزه دایره ادبیات کودکان و نوجوانان به کتاب‌های داستانی، تفریحی و سرگرمی و غیره محدود نشده بلکه سایر جنبه‌ها و نیازهای وی اعم از جسمی، روحی، عاطفی، اجتماعی و مذهبی را در برمی‌گیرد. سالانه هزاران عنوان کتاب در زمینه مسائل مذهبی برای کودکان و نوجوانان منتشر می‌شود. قصه‌ها، داستان‌ها، و حکایت‌های تألیف شده با سبک‌های متنوع، ابزاری بسیار مهم و تأثیرگذار برای انتقال مفاهیم دینی به صورت‌های صریح یا ضمنی به شمار می‌روند (رفیعی، ۱۳۸۳، ص ۴۴).

ادبیات کودکان و نوجوان و به‌خصوص داستان‌ها، در صورتی که با دنیای کودکان و فطرت دینی آنها هماهنگ بوده و ویرانگر نباشد، می‌تواند راه‌های آمادگی قبول امر قدسی را در قلمرو صورت‌های خیالی آنها به‌وجود آورده و قوه تخیل کودک را پرورش داده و زمینه پرورش دینی آنها را بیش از پیش فراهم سازد. لذا، لازم است در انتشار کتاب‌های داستانی، به‌خصوص داستان‌های دینی حساسیت‌های بیشتری به خرج داد. با وجود اهمیت این حساسیت، تاکنون پژوهش مستقلی در راستای بررسی وضعیت انتشار کتاب‌های داستانی دینی کودکان و نوجوانان صورت نگرفته و این پژوهش در صدد است تا مشخص سازد که وضعیت انتشار داستان‌های دینی برای کودکان و نوجوانان در طول سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۵ چگونه است. ارائه تصویر جامع از وضعیت انتشار داستان‌های دینی کودک و نوجوان و مشخص کردن نارسائی‌ها و خلأهای موجود و ارائه راهکارهای لازم برای پدیدآوردگان، ناشران و مسئولان فرهنگی کشور دورنمایی است که نوشته حاضر برای خود در نظر گرفته است.

ضرورت پژوهش

یکی از اهداف نظام تعلیم و تربیت در ایران، گسترش ایمان و اعتقاد به مبانی اسلامی است. پاره‌ای از نیازهای اطلاعاتی افراد را نیازهای مذهبی و دینی تشکیل می‌دهند. این دسته از نیازها در اهداف نظام آموزش جایگاه ویژه‌ای داشته و در سلسله‌مراتب نیازهای مازلو، از آن به عنوان نیازهای ایمنی و خود شکوفایی یاد می‌شود (قربانی، ۱۳۸۰، ص ۳۱). علاقه بیشتر کودکان و نوجوانان به مطالعه کتاب‌های رمان و داستان، موردی است که چه در تحقیقات سال‌های قبل و چه در تحقیقات سال‌های اخیر به اثبات رسیده است. یافته‌های خسروی در ۱۵ سال قبل نشان داد که کتاب‌های ادبیات و شعر با (۲۰/۷٪) و داستان با (۱۱/۴٪) سه گروه عمده از منابع مطالعاتی دانش‌آموزان سراسر کشور را تشکیل می‌دهند (خسروی، ۱۳۷۳، ص ۸۰). علاوه بر این، گزارش‌های پایگاه کتابشناختی خانه کتاب ایران^۱، نشان می‌دهد که تعداد کتاب‌های دینی در بین کلیه آثار منتشره برای کودکان و نوجوانان همیشه جزء سه رتبه اول بوده و همه‌ساله نیز بسیاری از آثار دینی در اختیار خوانندگان خردسال قرار می‌گیرد. ارزیابی و بررسی آنها و ارائه راهکارهای مورد نیاز جهت برنامه‌ریزی برای انتشار این گونه آثار در سال‌های بعد بسیار ضروری است.

پرسش‌های اساسی

پرسش‌های اساسی پژوهش حاضر به قرار زیر است:

۱. نویسندگان داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان از نظر جنسیت و تعداد آثار منتشره در چه وضعیتی می‌باشند؟
۲. تصویرگران داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان از نظر جنسیت و تعداد آثار منتشره در چه وضعیتی می‌باشند؟
۳. وضعیت داستان‌های دینی مورد بررسی از نظر استفاده از خدمات ویراستاران چگونه است؟
۴. پراکنندگی جغرافیایی ناشران در انتشار داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان در سطح کشور چگونه است؟
۵. میزان مشارکت ناشران در انتشار داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان چگونه است؟

1. www.ketab.ir

۶. انتشار داستان‌های دینی در طول سال‌های مورد بررسی چگونه است؟
۷. نوسانات تیراژ داستان‌های دینی در طول سال‌های مورد بررسی چگونه است؟
۸. نوسانات قیمت داستان‌های دینی در طول سال‌های مورد بررسی چگونه است؟

روش پژوهش

روش به کار رفته در این پژوهش، روش پیمایشی و از نوع توصیفی است. جامعه تحقیق را کلیه کتب داستانی دینی منتشر شده برای کودکان و نوجوانان بین سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۵ تشکیل می‌دهند که با استفاده از پایگاه خانه کتاب ایران، شامل ۲۹۱ عنوان شدند. کلیه آثار داستانی شناسایی شده بدون نمونه‌گیری (به دلیل محدودیت جامعه مورد مطالعه) مورد مطالعه و تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. برای ارزیابی آثار مورد بررسی، سیاه‌وارسی^۱ تهیه شد. برای تهیه سیاه‌وارسی از معیارهای شورای کتاب کودک، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، و کارشناسی کتاب وزارت آموزش و پرورش استفاده شد که هر سه مرکز در حوزه ادبیات کودکان و نوجوانان و ارزیابی ادبیات کودکان و نوجوانان کشور فعال هستند. سیاه‌وارسی تهیه شده در اختیار چند نفر از متخصصان و پژوهشگران ادبیات کودک و نوجوانان قرار داده شد و پس از اخذ نظرات و اعمال موارد مدنظر، سیاه‌وارسی نهایی تنظیم شد. به کارگیری معیارهای مراکز تخصصی ادبیات کودکان کشور و صاحب‌نظران و پژوهشگران این حوزه، موردی است که اعتبار و کارایی سیاه‌وارسی تهیه شده برای این امر دو چندان می‌سازد. در هنگام مطالعه داستان‌ها، برای هر اثری فرم سیاه‌وارسی تکمیل شد و داده‌های فراهم شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و یافته‌ها در قالب جداول و نمودارها ارائه شدند. در تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی در حد فراوانی، درصد، میانگین و درصد فراوانی انباشته استفاده شد.

پیشینه

پیشینه نقد ادبیات دینی در ایران به دهه ۱۳۵۰ بازمی‌گردد. در سال ۱۳۵۴ فدائی عراقی در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «کتابشناسی توصیفی اسلامی» ۲۵۰ کتاب مذهبی را که دارای جنبه تحقیقی به دور از تعصبات نابجا بود برای استفاده گروه‌های سنی (دبستان، دبیرستان و

1. Checklist

دانشگاه) معرفی نمود (فدائی عراقی، ۱۳۵۴، ص ۹). وی بعدها «گزیده کتابشناسی توصیفی اسلامی» را منتشر کرد که در آن ۱۰۰۰ عنوان از آثار مناسب اسلامی برای استفاده گروه‌های سنی دبستان، دبیرستان و دانشگاه معرفی شده بود. وی در مقدمه این کتاب اشاره داشته که «نویسندگان داستان‌های اسلامی، اولاً باید با اصول داستان‌نویسی آشنا باشند، ثانیاً بدانند که روانی، سادگی کلمات و بدون تکلف بودن نوشته‌ها برای کودکان و نوجوانان حائز اهمیت است». وی همچنین در خصوص تصاویر این گونه آثار یادآوری کرده است که «تصاویر و انتخاب مناسب آنها در مورد کودکان و نوجوانان اهمیت فراوانی دارد. به‌خصوص برای نوسوادان و حتی کودکان قبل از ورود به دبستان، با تصاویر و عکس‌های مناسب می‌توان مفاهیم بسیاری را به آنها القاء نمود» (فدائی عراقی، ۱۳۶۸، ص ۳۳).

منتصب مجابی (۱۳۵۲) در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد خود به بررسی دیدگاه‌های دانش‌آموزان تهرانی در خصوص کتاب‌های مذهبی پرداخت. وی با استفاده از نمونه‌گیری خوشه‌ای مدارس را از مناطق چهارگانه تهران (شمال، جنوب، غرب و شرق) انتخاب و ۴۷۴ پرسشنامه بین دانش‌آموزان دختر و پسر توزیع کرد. پاسخ‌ها نشان داد که کتاب‌های مذهبی در دسترس دانش‌آموزان را بیشتر نهج‌البلاغه، توضیح‌المسائل و غیره که برای بزرگ‌ترها و به زبان آنها نوشته شده تشکیل می‌دهند و کتاب‌های مخصوص نوجوانان بسیار اندک است. محقق با توجه به علائق دانش‌آموزان پیشنهاد کرد که جهت علاقه‌مند کردن دانش‌آموزان به کتاب‌های مذهبی، مطالب و آموزش‌های مذهبی به صورت داستان واقعی و به سبک شادی‌بخش تهیه و در اختیار آنان قرار گیرد و از غم‌انگیز کردن آنها پرهیز شود.

شایان (۱۳۵۵) در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد خود به‌منظور معرفی قرآن به‌عنوان کتاب انسان‌ساز و فراهم کردن مجموعه‌ای مناسب از داستان‌های قرآن برای کودکان و کمک به بهبود پرورش فکری و زیبایی‌پسندی آنان، با استفاده از قصه‌های موجود در قرآن کریم، پس از مطالعه مقالات و کتاب‌ها و مشورت با صاحب‌نظران در زمینه قرآن و اسلام و شناسایی منابع مهم در این زمینه، پس از مطالعه دقیق سوره‌ها و آیه‌ها و تفسیر آیات و مقایسه آنها با یکدیگر، مفاهیم اخلاقی و تربیتی به کار رفته در قصه‌های قرآنی را استخراج کرد. وی برای تأیید یافته‌های خود، کتاب‌های

دینی کلاس‌های دوم تا پنجم را مورد بررسی قرار داد. یافته‌ها نشان داد که مفاهیم دینی فقط از طریق پند و اندرز بیان شده بودند و رغبت چندانی برای مطالعه مسایل دینی در کودکان به وجود نمی‌آورد. وی خاطر نشان کرد که چنانچه این قصه‌ها با بیانی شیرین و جذاب تدوین شوند می‌توانند کودکان و نوجوانان را را به طور غیرمستقیم با اصول و عقاید دینی و مذهبی آشنا ساخته و آنها را قادر سازند تا در خصوص اعتقادات دینی خود به درک و بینش شخصی دست یابند. محقق در پایان، برای بهبود وضعیت کتاب‌های تعلیمات دینی دانش‌آموزان پیشنهادهایی ارائه کرد. منتصب‌مجایی (۱۳۷۹) در پژوهشی دیگر، موضوع پایان‌نامه خود را که ۲۶ سال پیش در بین دانش‌آموزان تهران اجرا کرده بود، این بار در بین ۴۸۰ دانش‌آموزان دختر و پسر مدارس راهنمایی کرمانشاه اجرا نمود. وی انگیزه خود از تکرار این پژوهش را کسب آگاهی از ذوق مطالعاتی نوجوانان بعد از گذشت یک ربع قرن و انجام یک تحقیق تطبیقی، بین دانش‌آموزان کرمانشاهی و تهرانی عنوان کرد. داده‌ها نشان داد که علیرغم افزایش انتشار کتاب‌های مذهبی، علاقه دانش‌آموزان نسبت به مطالعه کتاب‌های مذهبی در مقایسه با ۲۶ سال پیش بسیار کاهش پیدا کرده است. این واقعیت بیانگر آن است که کتاب‌های منتشر شده قادر به انجام وظیفه حساس علاقه‌مند کردن نوجوانان با مطالعه کتاب‌هایی در خصوص مبانی مذهبی و اعتقادی نبوده‌اند. وی خاطر نشان ساخت که نوشتن کتاب‌های خشک فلسفی و یا با گرایش‌های مختلف کلامی و اعمال نظریات و سلیقه‌های شخصی به نام کتاب‌های دینی یا اعتقادی، باعث خستگی نوجوان و کاهش علاقه آنان به کتاب‌های مذهبی خواهد شد. نویسندگان کتاب‌های مذهبی باید علاوه بر داشتن اطلاعات دقیق و کامل از موضوع و آشنایی و تخصص کافی در امر نوشتن برای نوجوانان، با استفاده از منابع اصلی و متون معتبر دست اول کوشش کنند، معصومان علیهم‌السلام را آن‌چنان که هستند به نسل امروز معرفی کنند تا فطرت پاک آنان از حقایق دست نخورده، حداکثر بهره‌برداری را بکنند.

نظر آهاری (۱۳۷۹) در پژوهشی به بررسی موضوع شعرهای ۱۶ شاعر کودک و نوجوان ایران بین سال‌های ۱۳۶۰-۱۳۷۷ پرداخت. یافته‌های وی نشان داد که از میان ۸۱۸ شعر مورد بررسی، ۵۴ شاعر (۳۴٪) مستقیماً به توصیف طبیعت پرداخته بودند. بررسی مفاهیم مذهبی اشعار شاعران نشان داد که خدا، قرآن، دعا، نماز، روزه، ائمه، کربلا، عاشورا، و... از موضوعات جدی و مهم در شعر

نوجوان بود که برخی از آنها بسیار سطحی بوده و در اکثر مواقع در حد توصیف صرف و احساس، باقی می‌ماندند. وی در جمع‌بندی خود به این نتیجه رسید که تنوع موضوعی در شعر نوجوان بسیار کم است و بیشتر اشعار بیش از آنکه به شعور نزدیک باشد به شعار نزدیک هستند. شاعران نوجوان در برخورد با پیچیدگی زندگی معاصر، آسان‌ترین راه‌حل را انتخاب کرده و با نادیده گرفتن آنها، به سادگی از کنارشان رد شده بودند.

عصاره (۱۳۸۰) در بررسی اشعار کودکان از نظر خداشناسی و نقش آن در تربیت دینی، با تحقیق در روی اشعار کودکان از سال ۱۳۳۰ تا ۱۳۸۰ و نقد درونمایه آنها، سعی کرد به این دو سؤال «توحید نظری و عملی چگونه در اشعار کودکان متجلی شده و آیا فضای معنوی مطرح شده با گروه سنی بچه‌ها تناسب دارد یا خیر؟» پاسخ‌های لازم را فراهم کند. وی علاوه بر بررسی توحید ذاتی، توحید صفاتی، توحید افعالی و توحید عملی و تناسب این اشعار با درک و فهم کودکان، چه از نظر واژگانی و چه از نظر فکر بکار رفته در آنها و پیام‌هایشان، به زیبایی‌های ظاهری آنها نیز توجه نموده و در پایان نیز پیشنهادهایی را برای شاعران کودک و نوجوان داد.

نورعی پس‌و‌پیشه (۱۳۸۰) به منظور بررسی میزان همپوشانی داستان‌های مشترک در سه کتاب آسمانی قرآن، انجیل، و تورات، به تحلیل محتوای ۱۲ داستان مشترک میان قرآن و تورات و ۲ داستان مشترک میان قرآن و انجیل پرداخت. اما هیچ داستان مشترکی بین تورات و انجیل یافت نشد. یافته‌ها نشان داد که بین داستان‌های قرآن و تورات ۲۲٪ اشتراک کلی و ۶۷٪ اشتراک جزئی وجود داشت. میان قرآن و انجیل ۱۳٪ اشتراک کلی و ۸۴٪ اشتراک جزئی دیده شد. همچنین، یافته‌های نشان داد که روش و اسلوب هر سه کتاب در ارائه داستان‌ها با همدیگر متفاوت بود. نتایج حاصله از میزان همپوشانی داستان‌ها، بیانگر تجانس سه کتاب مذکور بوده که این امر می‌تواند زمینه‌ساز نزدیک کردن و احترام متقابل پیروان ادیان را فراهم سازد.

موسوی (۱۳۸۳) به منظور «تعیین جلوه‌های عشق و عرفان در ادبیات کودکان» بعد از بررسی ۷۵۰ اثر از آثار کودکان، تنها به ۲۷ اثر، با مضمون عرفانی برخورد کرد و بقیه آثار را با طرح مسائل اخلاقی به‌طور مستقیم به آموزش پرداخته بودند و یا مطالب دینی را در قالب داستان بیان کرده بودند. ۱۸ اثر از ۲۷ اثر مورد بررسی، ترجمه‌ی آثار غیر ایرانی بودند.

زارع گاوگانی (۱۳۸۳) در تحقیقی به منظور بررسی مفاهیم تربیتی قرآن در ادبیات کودکان و نوجوانان با تحلیل محتوای ۲۸۳ داستان تألیفی بین سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۷۸ که ۸ مرکز و سازمان دولتی و غیردولتی به عنوان کتاب برگزیده سال انتخاب کرده و جایزه گرفته بودند دریافت که در قرآن ۳۹/۱٪ از مفاهیم به ارتباط فرد با خدا، ۳۷٪ ارتباط فرد با خویشان، ۱۷/۲٪ ارتباط فرد با خلق، ۶/۷٪ ارتباط فرد با طبیعت تعلق داشته است. در حالی که در ادبیات کودکان کشورمان ۱۹/۴٪ به ارتباط فرد با خداوند، ۴۲/۲٪ ارتباط فرد با خویش، ۳۲/۸٪ ارتباط فرد با خلق و ۵/۵٪ ارتباط فرد با طبیعت اختصاص یافته بود.

اکرمی (۱۳۸۴) با بررسی تصویرگری کتاب‌های مذهبی ایران بعد از سال‌های ۱۳۰۰ دریافت که در دوران قبل از انقلاب، ناشرانی چون نورجهان، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، امیرکبیر، سروش (انتشارات رادیو و تلویزیون)، اشرفی، رسالت قلم، پیام آزادی، پیام اسلام، و نشر توس مشهد در انتشار کتاب‌های مذهبی کودکان و نوجوانان فعال بودند. از سال ۱۳۵۰ به بعد انتشارات امیرکبیر و کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان با استفاده از ۴ رنگ در انتشار کتاب‌های مذهبی، تحول جدیدی را آغاز کردند.

عباسپور نوغانی (۱۳۸۶) در یک بررسی انتقادی از اشعار دینی کودک دهه ۷۰ با بررسی ۱۰۹۹ شعر در قالب ۸۴ کتاب برای گروه‌های سنی (الف، ب، ج) دریافت که تنها ۱۹۱ شعر (۱۷/۳۷٪) به موضوعات دینی پرداخته بودند. داده‌های وی نشان داد که تعداد اشعار مربوط به بزرگان دینی فقط به مدح پیامبر و چهارده معصوم، شادی به خاطر تولد آنها و غم و اندوه به سبب شهادتشان بوده است. یک شعر در مورد حضرت ابوالفضل (ع)، یک شعر بر اساس گفت‌وگوی حضرت رقیه با حضرت زینب (علیهما السلام) و چند شعر در مورد امام خمینی (ره) بوده است. اما، متأسفانه حتی یک شعر هم در مورد زندگی‌نامه، بیان ماجراهای کودکی، حکایت‌های کوتاهی از نحوه رفتار و سخن گفتن آنان با دوستان و دشمنان، جنگ‌های صدر اسلام و غیره یافت نشد. بررسی اشعار مربوط به احکام و عبادات دینی نشان داد که احکامی مانند نماز و به خصوص نماز خواندن در مسجد، روزه و تلاوت قرآن، داشتن حجاب و غیره بیشتر از سایر احکام در اشعار ظاهر شده بودند. این اشعار بیشتر از زبان کودک بیان شده بودند و اشتیاق او را برای انجام این اعمال نشان می‌دادند تا تأثیر بیشتری بر کودکان مخاطب داشته باشد. تجزیه و تحلیل اشعار مربوط به آیات و یا احادیث نشان داد که تنها دو شعر به این موضوع اختصاص داشت که نام سوره و آیه

در ابتدای آنها ذکر شده بود و تنها یک شعر نیز به حدیثی از پیامبر اکرم اشاره کرده بود. بر اساس یافته‌ها، کلیه اشعار فقط برای کودکان مسلمان سروده شده بودند و حتی یک شعر هم در مورد ادیان دیگر یافت نشد.

آنچه در جمع‌بندی تحقیقات این زمینه می‌توان گفت آن است که اکثر این تحقیقات به بررسی مفاهیم دینی به کار رفته در اشعار کودکان و نوجوانان پرداخته‌اند اما خلاء پرداختن به مفاهیم دینی در ادبیات داستانی کودکان بیش از پیش احساس می‌گردد.

یافته‌ها

بررسی پدیدآورندگان، اولین مورد از اطلاعات کتابشناختی است که مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. به همین منظور، وضعیت نویسندگان داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان از نظر جنسیت و تعداد آثار منتشره در جدول شماره نشان داده شده است.

جدول ۱. توزیع فراوانی جنسیت پدیدآورندگان داستان‌های دینی کودکان

جنسیت	فراوانی	درصد فراوانی معتبر
مرد	۲۲۴	۷۷
زن	۶۴	۲۲
تنالگان	۳	۱
جمع	۲۹۱	۱۰۰

همان‌طور که داده‌های جدول شماره ۱ نشان می‌دهد، ۷۷ درصد از آثار، توسط نویسندگان مرد و ۲۲ درصد توسط نویسندگان زن نوشته شده‌اند. ۳ اثر (۱ درصد) نیز دارای پدیدآور تنالگانی است. مقایسه تعداد مردان و زنان حاکی از آن است که نویسندگان زن در این عرصه حضور کمتری دارند. شاید علت حضور کم زنان ناشی از بافت فرهنگی کشور و مشارکت کمتر زنان در فعالیت‌های اجتماعی باشد و یا از عدم تمایل آنها جهت ورود به تولید آثار دینی نشأت می‌گیرد. بخش دوم سؤال اول پژوهش به بررسی تعداد آثار منتشره نویسندگان داستان‌های دینی اختصاص دارد که جدول ۲ تعداد آثار نویسندگان را نشان می‌دهد.

جدول ۲. توزیع فراوانی تعداد آثار نویسندگان داستان‌های دینی کودکان

درصد فراوانی انباشته	درصد فراوانی معتبر	جمع	فراوانی	تعداد آثار به چاپ رسیده
۶۰/۴	۶۰/۴	۶۴	۶۴	۱ اثر
۷۱/۸	۱۱/۴	۲۴	۱۲	۲ اثر
۸۰/۳	۸/۵	۲۷	۹	۳ اثر
۸۷/۹	۷/۶	۳۲	۸	۴ اثر
۸۹/۸	۱/۹	۱۰	۲	۵ اثر
۹۰/۷	۰/۹	۶	۱	۶ اثر
۹۴/۵	۳/۸	۲۸	۴	۷ اثر
۹۵/۴	۰/۹	۸	۱	۸ اثر
۹۶/۳	۰/۹	۱۰	۱	۱۰ اثر
۹۷/۲	۰/۹	۱۳	۱	۱۳ اثر
۹۸/۱	۰/۹	۱۷	۱	۱۷ اثر
۱۰۰	۱/۹	۵۲	۲	۲۶ اثر
---	۱۰۰	۲۹۱	۱۰۶	مجموع

همان‌طور که داده‌ها نشان می‌دهد، ۱۰۶ نفر نویسنده در پدید آوردن این آثار نقش داشتند که ۶۰/۴ درصد آنها تنها یک اثر منتشر کرده‌اند. ۱۲ نفر (۱۱/۴ درصد) دارای دو اثر و ۹ نفر (۸/۵ درصد) سه اثر نوشته‌اند. بررسی درصد فراوانی انباشته نشان می‌دهد که بیش از ۸۰ درصد از نویسندگان کمتر از ۳ اثر منتشر کرده‌اند. ۱۱۶ عنوان (۳۹/۹ درصد) توسط ۱۰ نویسنده پرکار نوشته شده است که تعداد آثار آنها به تفکیک جنسیت نشان داده می‌شود.

جدول ۳. توزیع فراوانی پنج نویسنده پرکار داستان‌های دینی به تفکیک جنسیت

تعداد	مردان	تعداد	زنان
۲۶	فتاحی، حسین	۷	ایید، طاهره
۲۶	وحیدی صدر، مهدی	۵	زارع، محبوبه
۱۷	هنرمندنیاء، اسماعیل	۵	شریف‌رضویان، مریم
۱۳	اروجلو، فریدون	۴	نیازمند، طاهره
۱۰	معزالدین، سعید	۳	اروجلو، بهاره
۹۲	جمع	۲۴	جمع

همان‌طور که داده‌های جدول ۳ نشان می‌دهد، تفاوت قابل ملاحظه‌ای بین آثار منتشره پنج نویسندهٔ پرکار زن و مرد وجود دارد. پنج نویسندهٔ پرکار مرد، ۹۲ اثر منتشر کرده‌اند در حالی که کلیهٔ آثار منتشره توسط پنج نویسندهٔ پرکار زن به اندازه تعداد آثار اولین نویسندهٔ پرکار مرد نیست. انتشار ۲۶ اثر در ۶ سال بررسی، حاکی از آن است که هر سال ۴ اثر (هر فصل ۱ اثر) منتشر شده است. تصویر در کتاب‌های کودکان، یکی از معیارهای مهم به‌شمار می‌رود. بخش عمده‌ای از انتقال مطالب به‌عهد تصاویر می‌باشد. به‌همین خاطر، اکثر نویسندگان و ناشران در انتخاب تصویرگر و نوع تصاویر به‌کار گرفته شده حساسیت‌های زیادی به‌خرج می‌دهند. جدول ۴ وضعیت داستان‌های مورد بررسی را از نظر تصویرگری نشان می‌دهد.

جدول ۴. توزیع فراوانی مصور یا غیر مصور بودن داستان‌های دینی کودکان بر اساس گروه‌های سنی

مجموع	مصور		مصور		غیر مصور		مصور یا غیر مصور گروه سنی
	(تصویرگر نامشخص) درصد	(تصویرگر مشخص) فراوانی	(تصویرگر نامشخص) درصد	(تصویرگر مشخص) فراوانی	درصد	فراوانی	
۰/۳	۰	۱	۰/۴	۱	۰	۰	الف
۲۱/۳	۱۵	۶۲	۲۳/۸	۵۹	۰	۰	ب
۴۷/۸	۱۰	۱۳۹	۵۵	۱۳۷	۰	۰	ب و ج
۱۴/۵	۵۰	۴۲	۱۲	۳۰	۹/۱	۲	ج
۱	۰	۳	۱/۲	۳	۰	۰	ج و د
۳/۸	۱۰	۱۱	۲/۴	۶	۱۳/۶	۳	د
۴/۸	۰	۱۴	۴	۱۰	۱۸/۲	۴	د و ه
۶/۵	۱۵	۱۹	۱/۲	۳	۵۹/۱	۱۳	ه
۱۰۰	۱۰۰	۲۹۱	۱۰۰	۲۴۹	۱۰۰	۲۲	مجموع

همان‌طور که داده‌های جدول ۴ نشان می‌دهد، ۲۲ عنوان (۷/۶ درصد) از آثار مورد بررسی، فاقد تصویر و ۲۶۹ عنوان (۹۲/۴ درصد) دارای تصویر هستند. تصویرگر ۲۴۹ عنوان (۸۵/۵ درصد) از آثار مشخص و تصویرگر ۲۰ عنوان (۶/۹ درصد) نامشخص می‌باشد. با توجه به مهم بودن نقش تصویر و تصویرگر در کتاب کودک، هنوز بخشی از ناشران به این مهم بی‌توجه بوده و نام تصویرگر اثر را قید نکرده‌اند. تولید کتاب کودک بدون تصاویر و یا عدم قید نام تصویرگر در صفحهٔ عنوان حاکی از آن است که هنوز برخی از ناشران کتاب کودک به اهمیت تصاویر در کتاب کودک واقف نیستند.

از نظر تعداد، بیشترین آثار با فراوانی ۱۳۹ عنوان (۴۷/۸ درصد) به گروه سنی «ب و ج»، ۶۲ عنوان (۲۱/۳ درصد) به گروه سنی «ب»، ۴۲ عنوان (۱۴/۵ درصد) به گروه سنی «ج»، ۱۹ عنوان (۶/۵ درصد) به گروه سنی «ه»، ۱۴ عنوان (۴/۸ درصد) مربوط به گروه سنی «د و ه»، ۱۱ عنوان (۳/۸ درصد) به گروه سنی «د»، ۳ عنوان به گروه سنی «ج و د» و ۱ عنوان نیز به گروه سنی «الف» تعلق دارد. تمرکز آثار در رده‌های سنی «ب و ج» و «ب» و «ج» حاکی از آن است که مخاطب اصلی نویسندگان دانش‌آموزان دوره ابتدایی است و نیازهای دانش‌آموزان دوره راهنمایی و نوجوانان چندان مدنظر آنها نیست.

سوال دوم پژوهش، درصدد است تا مشخص سازد که تصویرگران داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان از نظر جنسیت و تعداد آثار منتشره در چه وضعیتی قرار دارند. جدول ۵ داده‌های آماری آن را نشان می‌دهد.

جدول ۵. توزیع فراوانی آثار مصوران داستان‌های دینی کودکان به تفکیک جنسیت

تعداد آثار	زنان			مردان			جمع	
	فراوانی	جمع	درصد	فراوانی	جمع	درصد	جمع	درصد
۱	۱۷	۱۷	۱۴/۸	۳۴	۳۴	۲۲/۸	۵۱	۶۰
۲	۱۰	۲۰	۱۷/۴	۶	۱۲	۸/۱	۱۶	۱۸/۹
۳	۲	۶	۵/۲	۲	۶	۴	۴	۴/۶
۴	۲	۸	۴۴/۴	۲	۸	۵/۴	۴	۴/۶
۶	۱	۶	۴۹/۶	-	-	-	۱	۱/۲
۸	-	-	-	-	-	-	-	-
۱۰	-	-	-	۱	۱۰	۶/۷	۱	۱/۲
۱۱	۲	۲۲	۶۸/۷	-	-	-	۲	۲/۳
۱۳	-	-	-	۱	۱۳	۸/۷	۱	۱/۲
۱۷	۱	۱۷	۸۳/۵	-	-	-	۱	۱/۲
۱۸	-	-	-	۱	۱۸	۱۲/۱	۱	۱/۲
۱۹	۱	۱۹	۱۰۰	-	-	-	۱	۱/۲
۲۲	-	-	-	۱	۲۲	۱۴/۸	۱	۱/۲
۲۶	-	-	-	۱	۲۶	۱۷/۴	۱	۱/۲
جمع	۳۶	۱۱۵	۱۰۰	۴۹	۱۴۹	۱۰۰	۸۵	۱۰۰

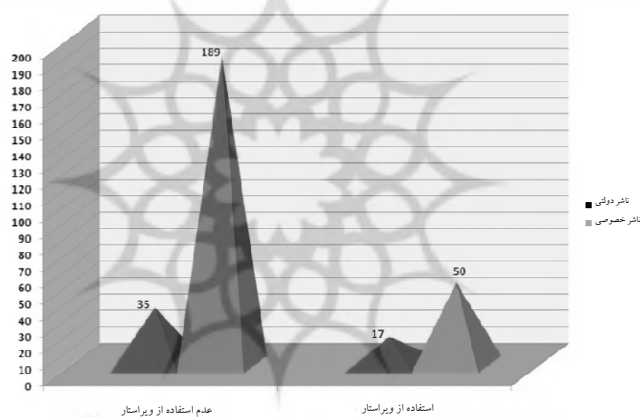
همان‌طور که داده‌های جدول ۵ نشان می‌دهد، ۸۵ تصویرگر (۳۶ نفر زن و ۴۹ نفر مرد) در تصویرگری این آثار نقش داشتند. ۱۱۵ عنوان (۴۳/۶ درصد) توسط زنان و ۱۴۹ عنوان (۵۶/۷ درصد) توسط مردان تصویرگری شده است. در این بخش از یافته‌ها نیز همانند پدیدآورندگان، حضور زنان در مقایسه با مردان کمتر است. اما مقایسه میزان مشارکت زنان در تصویرگری آثار در مقایسه با میزان مشارکت آنان در نوشتن آثار نشان داد که زنان در عرصه تصویرگری حضور موفق‌تری دارند. نقش زنان در پدیدآوردن آثار ۲۳ درصد بود در حالی که این میزان در تصویرگری آثار ۴۴/۱ درصد می‌باشد که تفاوت قابل ملاحظه‌ای است.

در بخش دوم سؤال، تعداد آثار تصویرگران بررسی شده است. همان‌طور که یافته‌ها نشان می‌دهد، علیرغم بیشتر بودن تعداد مصوران مرد، میزان مشارکت مردان در امر تصویرگری اندکی کمتر از زنان است. میانگین تصویرگری زنان (۳/۱) اثر و میانگین تصویرگری مردان (۳) اثر می‌باشد که البته تفاوت قابل ملاحظه‌ای نیست. دسته‌بندی مصوران به ترتیب تعداد آثار نشان داد که ۶۰ درصد از مصوران فقط یک اثر تصویرگری کرده بودند. ۲۳/۵ درصد از مصوران فقط سه اثر تصویرگری کرده بودند. ۱۰ نفر از مصوران در کارنامه خود تصویرگری بیش از ۶ اثر را داشتند. همین ۱۰ نفر، ۱۵۳ عنوان (۵۶/۸ درصد از آثار را تصویرگری کرده بودند. می‌توان گفت که جامعه مصوران در تربیت مصوران متخصص برای تصویرگری آثار دینی ناموفق بوده و تصویرگری آثار این حوزه محدود به چند نفر خاص می‌باشد که گستردگی مناسبی ندارد. ۱۰۲ عنوان از ۲۶۴ اثر دارای تصویر (۳۶/۶ درصد) توسط پنج نفر، تصویرگری شده‌اند.

تجربه اندک اکثر مصوران در تصویرگری آثار داستانی دینی و درگیر بودن مصوران پرکار به تصویرگری همزمان چندین اثر و اشتغال زیاد آنان، باعث شده است که تصاویر به کار رفته در آثار از خلاقیت بالایی برخوردار نباشند. البته شاید این ضعف را ناشی از حساسیت‌های موجود در تصویرگری آثار دینی دانست چرا که شیزری عضو کارگروه دومین نمایشگاه تخصصی کتاب کودک و نوجوان معتقد است که برای تصویرگری کتاب‌های کودک با محدودیت‌هایی مواجه هستیم و نمی‌توانیم در تصویرگری اشخاص مقدس از تصاویر فانتزی استفاده کنیم. منتقدان مذهبی نسبت به این مسائل بسیار حساس و سخت‌گیر هستند و این حساسیت‌ها کار تصویرگر را دشوار می‌سازد (شیزری، ۱۳۸۸، ص ۱۳).

استفاده از ویراستار، یکی از معیارهای مهم در ارزیابی ناشر به شمار می‌رود. بررسی وضعیت ویراستاری آثار مورد بررسی نشان داد که متأسفانه این مهم هنوز در بین ناشران ایرانی حتی در بین ناشران دولتی که در مقایسه با ناشران بخش خصوصی کمتر با دغدغه‌های مالی روبه‌رو هستند جایگاه چندانی ندارد. به تعبیر حجوانی، بخش تحریریه و ویراستاری بخش مغفول مانده در مدیریت نشر کتاب کودک است، در حالی که توسعه نشر بخشی از توسعه فرهنگی است و آموزش صنعت نشر نیز باید در کشور به صورت جدی دنبال شود (حجوانی، ۱۳۸۸، ص ۳۳).

برای بررسی دقیق وضعیت ویراستاری داستان‌های دینی، سؤال سوم پژوهش به بررسی وضعیت داستان‌ها از نظر استفاده از خدمات ویراستار اختصاص یافت که نمودار ۱ وضعیت آنها را نشان می‌دهد.

نمودار ۱. مقایسه کیفیت ویراستاری آثار در بخش خصوصی و دولتی

همان‌طور که نمودار ۱ نشان می‌دهد، در ۶۷ اثر (۲۳ درصد) نام ویراستار قید شده است و ۷۷ درصد از آثار مورد بررسی فاقد ویراستار بودند. وضعیت موجود، گواه نظر فدائی عراقی است که «ویرایش و ویرایش‌گری هنوز در کتاب‌های مذهبی مرسوم و متداول نشده است، در حالی که اکثر کتاب‌ها باید به وسیله افراد آگاه ویرایش شوند تا ضمن یکدستی مطالب، اشتباهات لفظی و دستوری آنها نیز بر طرف گردد» (فدایی عراقی، ۱۳۶۸، ص ۳۳). استفاده از ویراستار در بخش دولتی نیز از چندان جایگاهی برخوردار نیست. تنها ۵/۸ درصد از آثار دارای ویراستار بودند که نمودار ۱ به خوبی گواه این مدعاست.

محل نشر، عنصری است که از آن پراکندگی جغرافیایی و میزان مشارکت نواحی مختلف کشور در نشر آثار قابل استنباط است. در همین راستا، سؤال چهارم پژوهش به بررسی پراکندگی جغرافیایی ناشران اختصاص یافته است. در این بخش، سعی شده است علاوه بر تعیین محل نشر آثار، فعالیت‌های ناشران بخش خصوصی و دولتی نیز در همان منطقه بررسی شود. بررسی این موارد، پاسخ‌های لازم را برای سؤال پنجم پژوهش مبنی بر «میزان مشارکت ناشران در انتشار داستان‌های دینی چگونه می‌باشد» را فراهم می‌کند. جدول ۶ به خوبی داده‌های آماری توزیع پراکندگی جغرافیایی ناشران و میزان فعالیت آنها را در انتشار آثار داستانی دینی نشان می‌دهد.

جدول ۶. توزیع پراکندگی جغرافیایی ناشران داستان‌های دینی کودکان به تفکیک نوع ناشر

نام شهر	دولتی		غیر دولتی		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
تهران	۳۵	۶۲/۵	۱۳۷	۵۸/۱	۱۷۲	۵۹/۵
قم	۱۲	۲۱/۴	۴۵	۱۹/۸	۵۷	۱۹/۶
خراسان رضوی	۸	۱۴/۳	۲۲	۹/۲	۳۰	۱۰/۳
قزوین	-	-	۱۷	۷/۱	۱۷	۵/۸
بوشهر	-	-	۶	۲/۵	۶	۲/۱
مازندران	-	-	۴	۱/۷	۴	۱/۴
اصفهان	-	-	۲	/۸	۲	/۷
کردستان	-	-	۱	/۴	۱	/۳
نا مشخص	۱	۱/۸	۱	/۴	۱	/۳
مجموع	۵۶	۱۹/۲	۲۳۵	۸۰/۸	۲۹۱	۱۰۰

همان‌طور که داده‌های جدول ۶ نشان می‌دهد، ۵۶ ناشر دولتی و ۲۳۵ ناشر خصوصی در انتشار آثار نقش داشتند. استان تهران با ۱۷۲ ناشر (۵۹/۵ درصد) بیشترین سهم را در تولید آثار بر عهده داشت. بقیه آثار (۴۰/۲ درصد) در ۷ استان دیگر منتشر شده‌اند. نقطه بارز این بخش از یافته‌ها، محدود بودن انتشار داستان‌ها به چند استان خاص می‌باشد. داده‌های فوق حاکی از تمرکز بیش از حد پدیده نشر در استان تهران و عدم مشارکت استان‌های دیگر کشور در انتشار آثار دینی برای کودکان و نوجوانان می‌باشد. وجود حوزه‌های علمیه و مراکز وابسته به آن در دو شهر مشهد و قم

باعث شده است که ۳۴/۶ درصد از ناشران دولتی در این دو استان مستقر باشند و در بقیه استان‌ها، هیچ‌گونه فعالیتی از سوی ناشران دولتی در این خصوص مشاهده نشد. ۸۲/۲ درصد آثار توسط ناشران بخش خصوصی و ۱۷/۸ درصد آثار توسط ناشران بخش دولتی منتشر شده است. علیرغم مشارکت بیشتر ناشران، فعالیت‌های آنها در طول سال‌های مورد بررسی با نوساناتی همراه بوده است.

جدول ۷. توزیع فراوانی تعداد آثار ناشران داستان‌های دینی کودکان به تفکیک نوع ناشر

سال نشر	دولتی		خصوصی		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
۱۳۸۰	۱۵	۴۰/۵	۲۲	۵۹/۵	۳۷	۱۰۰
۱۳۸۱	۵	۱۷/۲	۲۴	۸۲/۸	۲۹	۱۰۰
۱۳۸۲	۱۰	۴۰	۱۵	۶۰	۲۵	۱۰۰
۱۳۸۳	۱۴	۳۷/۸	۲۳	۶۲/۲	۳۷	۱۰۰
۱۳۸۴	۳	۳/۹	۷۴	۹۶/۱	۷۷	۱۰۰
۱۳۸۵	۵	۵/۸	۸۱	۹۴/۲	۸۶	۱۰۰

همان‌طور که داده‌های جدول ۷ نشان می‌دهد، در سال ۱۳۸۰، تعداد ۳۷ ناشر (۱۵ ناشر دولتی و ۲۲ ناشر خصوصی) در تولید آثار نقش داشتند. این تعداد در سال ۱۳۸۱ به ۲۹ ناشر، در سال ۱۳۸۲، به ۲۵ ناشر، در سال ۱۳۸۳ به ۳۷ ناشر، در سال ۱۳۸۴ به ۷۷ و در سال ۱۳۸۵ به ۸۶ ناشر رسید. بین میزان رشد ناشران فعال بخش دولتی و بخش خصوصی در طول سال‌های مورد بررسی تفاوت قابل توجهی وجود دارد، به طوری که ناشران فعال بخش دولتی کاهش و ناشران بخش خصوصی افزایش یافته‌اند که حاکی از توجه بیشتر دولت به سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در این عرصه است.

ناشر و اعتبار آن یکی از معیارهای انتخاب کتاب از سوی خوانندگان به‌شمار می‌رود. پس از بررسی وضعیت ناشران، مشخص شد که تعداد آثار منتشره ناشران با هم برابر نبوده و برخی از آنها تعداد آثار بیشتر و برخی نیز تعداد آثار کمتری منتشر کرده‌اند. جدول شماره ۹ داده‌های آماری این بخش را نشان می‌دهد.

جدول ۸. توزیع فراوانی تعداد انتشارات ناشران داستان‌های دینی کودکان به تفکیک نوع ناشر

نوع ناشر		ناشران دولتی		غیردولتی		مجموع		تعداد آثار
فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	درصد	درصد	
فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	انباشته	انباشته	
۷	۷	۷	۷	۳۹	۳۹	۱۵/۸	۱۵/۸	یک اثر
۲	۴	۴	۷	۱۴	۷	۶/۲	۶/۲	دو اثر
۱	۳	۳	۵	۱۵	۵	۶/۲	۶/۲	سه اثر
۴	۱۶	۱۶	۴	۱۶	۴	۱۱	۱۱	چهار اثر
۱	۵	۵	۲	۱۰	۲	۵/۲	۵/۲	پنج اثر
۱	۶	۶	۱	۶	۱	۴/۱	۴/۱	شش اثر
۱	۷	۷	۱	۷	۱	۴/۸	۴/۸	هفت اثر
۱	۸	۸	-	-	-	۲/۷	۲/۷	هشت اثر
-	-	-	۲	۲۰	۲	۶/۹	۶/۹	ده اثر
-	-	-	۱	۱۲	۱	۴/۱	۴/۱	دوازده اثر
-	-	-	۱	۱۳	۱	۴/۵	۴/۵	سیزده اثر
-	-	-	۱	۱۴	۱	۴/۸	۴/۸	چهارده اثر
-	-	-	۱	۱۷	۱	۵/۸	۵/۸	هفده اثر
-	-	-	۲	۵۲	۲	۱۷/۹	۱۷/۹	بیست و شش اثر
-	۵۶	۵۶	-	-	-	۱۰۰	۱۰۰	جمع

همان‌طور که داده‌های جدول ۸ نشان می‌دهد، ۴۶ ناشر (۱۵/۸ درصد) فقط یک اثر تولید کرده‌اند. نزدیک به ۵۰ درصد از ناشران (۴۸/۵ درصد) در طول ۶ سال مورد بررسی فقط ۶ اثر (سالی یک اثر) منتشر کرده‌اند. علاوه بر معضل محدود شدن نشر داستان‌های دینی در چند شهر به خصوص، نوسانات شدید فعالیت‌های ناشران در طول سال‌های مورد بررسی، تجربه‌اندک آنها در انتشار آثار دینی برای کودکان و نوجوانان، معضل دیگری است که قابل تأمل می‌باشد. پس از تنظیم تعداد آثار ناشران مشخص شد که ۱۵ درصد از ناشران یک اثر، ۶/۲ درصد ۲ اثر، ۶/۲ درصد ۳ اثر، ۱۱ درصد ۴ اثر، و ۴۸/۵ درصد از ناشران ۶ اثر در طول سال‌های مورد بررسی منتشر کرده‌اند.

به عبارت ساده‌تر، نزدیک به ۵۰ درصد از ناشران فقط سالی یک اثر منتشر کرده‌اند. ناشران دولتی کمتر از ناشران خصوصی داستان دینی منتشر کرده‌اند به طوری که هیچ ناشر دولتی بیش از ۸ اثر منتشر نکرده است در حالی که ۹ ناشر خصوصی در کارنامه سابقه انتشار بیش از ۸ اثر داستانی دینی دارند. همین ۹ ناشر به تنهایی ۱۰۰ عنوان (۳۴/۳ درصد) از آثار مورد بررسی را منتشر کرده‌اند. با توجه به این موارد، می‌توان گفت که بازار کتاب‌های دینی کشور در انحصار چند ناشر خاص می‌باشد. قدیانی و طاهر با ۲۶ عنوان، سایه گستر با ۱۷ عنوان، حضور با ۱۴ عنوان، عروج اندیشه با ۱۳ عنوان پنج ناشر پرکار بخش خصوصی بودند که ۹۶ عنوان منتشر کرده‌اند. آستان قدس رضوی با ۸ عنوان، بوستان کتاب با ۷ عنوان، مدرسه با ۵ عنوان، منادی تربیت و ستاد علمی و فرهنگی بصیرت با ۴ عنوان پنج ناشر پرکار دولتی بودند که ۵۶ عنوان منتشر کرده‌اند.

سوال ششم پژوهش، به بررسی توزیع فراوانی انتشار آثار در طول سال‌های مورد بررسی می‌پردازد. در این بخش سعی کردیم علاوه بر نشان دادن میزان انتشارات هر سال، گروه سنی آثار را نیز به تفکیک بررسی کنیم؛ چرا که گروه سنی یکی از مؤلفه‌های مهم در آثار کودکان و نوجوانان است. بررسی گروه سنی آثار، نشان داد که هر کدام از آثار فقط به یک گروه تعلق نداشته و در برخی از مواقع نویسندگان در تألیف آثار خود، نیازهای دو گروه را مدنظر داشته‌اند. داده‌های جدول ۹ توزیع پراکنندگی گروه‌های سنی آثار را در طول سال‌های مورد بررسی نشان می‌دهد.

جدول ۹. توزیع فراوانی گروه‌های سنی به تفکیک سال‌های مورد بررسی

سال	۱۳۸۰		۱۳۸۱		۱۳۸۲		۱۳۸۳		۱۳۸۴		۱۳۸۵		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد		
الف	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۳	۳	
ب	۱۰	۳/۴	۱۳	۴/۵	۱	۳	۹	۳/۱	۱۸	۶/۲	۱۱	۳/۸	۶۲	۲۱/۳
ب و ج	۸	۲/۷	۳	۱	۹	۳/۱	۲۱	۷/۲	۳۵	۱۲	۶۳	۲۱/۶	۱۳۹	۴۷/۸
ج	۹	۳/۱	۲	۷	۲	۷	۲	۷	۲۰	۶/۹	۷	۲/۴	۴۲	۱۴/۴
ج و د	۰	۰	۱	۳	۰	۰	۱	۳	۱	۳	۰	۰	۳	۱
د	۲	۷	۴	۱/۴	۲	۷	۱	۳	۰	۰	۲	۷	۱۱	۳/۸
د و ه	۶	۲/۱	۳	۱	۳	۱	۱	۳	۰	۰	۰	۰	۱۴	۴/۸
ه	۲	۷	۳	۱	۸	۲/۷	۳	۱	۱	۳	۲	۷	۱۹	۶/۶
جمع	۳۷	۱۲/۷	۲۹	۱۰	۲۵	۸/۵	۳۷	۱۲/۶	۷۷	۲۶/۴	۸۶	۲۹/۵	۲۹۱	۱۰۰

همان‌طور که داده‌های جدول ۹ نشان می‌دهد، ۳۷ اثر (۱۲/۷ درصد) در سال ۱۳۸۰، ۲۹ اثر (۱۰ درصد) در سال ۱۳۸۱، ۲۵ اثر (۸/۵ درصد) در سال ۱۳۸۲، ۳۷ اثر (۱۲/۶ درصد) در سال ۱۳۸۳، ۷۷ اثر (۲۶/۴) در سال ۱۳۸۴ و ۸۶ اثر (۲۹/۵ درصد) در سال ۱۳۸۵ منتشر شده است. از نظر تعداد آثار، سال ۱۳۸۵ در رتبه اول، سال ۱۳۸۴ در رتبه دوم و سال‌های ۱۳۸۳ و ۱۳۸۰ در رتبه سوم، سال ۱۳۸۱ در رتبه چهارم و سال ۱۳۸۲ در رتبه آخر قرار گرفته است. شاید علت نوسانات حاکم بر جریان نشر را در این سال‌ها ناشی از جریانات سیاسی حاکم بر کشور و تغییر دولت‌ها دانست. انتشار داستان‌های دینی در سال‌های ۱۳۸۱ و ۱۳۸۲ کاهش داشته و از سال ۱۳۸۳ افزایش خود را آغاز کرده است. بررسی سال‌های نشر نشان می‌دهد که انتشار داستان‌های دینی در سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۸۲ با کاهش رو به رو بوده است و از سال ۱۳۸۳ افزایش داشته است و در سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۵ به بالاترین سطح خود رسیده است.

همچنین مطابق داده‌های جدول در طول سال‌های مورد بررسی فقط ۱ اثر به گروه سنی «الف» منتشر شده است. ۶۲ عنوان (۲۱/۳ درصد) برای گروه سنی «ب»، ۱۳۹ عنوان (۴۷/۸ درصد) برای گروه سنی «ب و ج»، ۴۲ عنوان (۱۴/۴ درصد) برای گروه سنی «ج»، ۳ عنوان (۱ درصد) برای گروه سنی «ج و د»، ۱۱ عنوان (۳/۸ درصد) برای گروه سنی «د»، ۱۴ عنوان (۴/۸ درصد)، برای گروه سنی «د و هـ» و ۱۹ عنوان (۶/۶ درصد) برای گروه سنی «هـ» منتشر شده است. داده‌های موجود نشان می‌دهد که گروه سنی «ب و ج» با ۴۷/۸ درصد در رتبه اول، گروه سنی «ب» با ۲۱/۳ درصد در رتبه دوم و گروه سنی «ج» با ۱۴/۴ درصد در رتبه سوم، گروه سنی «هـ» با ۶/۶ درصد در رتبه چهارم، گروه سنی «د و هـ» با ۴/۸ درصد در رتبه پنجم و گروه سنی «ج و د» تنها با سه عنوان در رتبه آخر قرار گرفته‌اند. تمرکز ۶۹/۱ درصد (مجموع ۴۷/۸ و ۲۱/۳) از آثار در گروه‌های سنی «ب» و «ب و ج» نشان می‌دهد که نویسندگان آثار داستانی، دانش‌آموزان دوره ابتدایی را مخاطب آثار خود قرار داده‌اند. ۹/۶ درصد آثار برای نیازهای دانش‌آموزان دوره راهنمایی و ۱۱/۴ درصد آثار برای مخاطبان دوره دبیرستان منتشر شده است. مقایسه این سه مقطع نشان می‌دهد که مخاطبان دوره ابتدایی در رتبه اول، مخاطبان دوره دبیرستان در رتبه دوم و مخاطبان دوره راهنمایی در رتبه سوم قرار دارند. کمبود آثار منتشره در گروه‌های سنی «الف» و «د» و «هـ» قابل تأمل است.

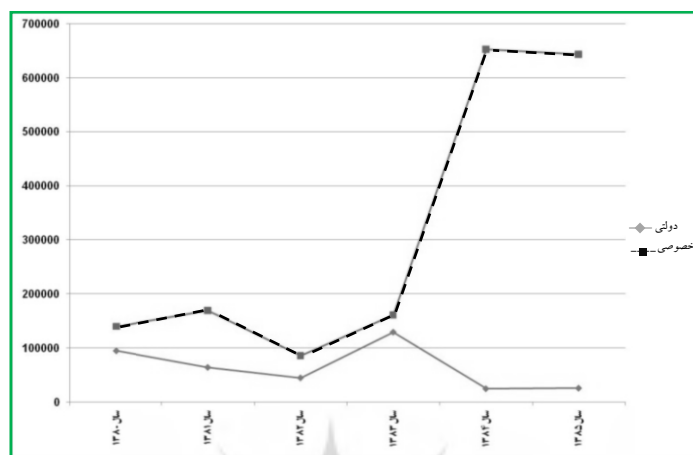
سؤال هفتم پژوهش به بررسی نوسانات حاکم بر تیراژ آثار چاپ شده مربوط است. با توجه

به این که بخش عمده‌ای از جمعیت کشور را کودکان و نوجوانان تشکیل می‌دهند، تیراژ کتاب‌های مربوط به این گروه از مخاطبان، از تیراژ بالایی برخوردار است.

جدول ۱۰. توزیع فراوانی تیراژ کتاب‌های داستان‌های دینی به تفکیک نوع ناشر

جمع		خصوصی		دولتی		نوع ناشر
جمع	قراوانی	جمع	قراوانی	جمع	قراوانی	تیراژ
۱۰۰۰	۱	۱۰۰۰	۱	-	-	۱۰۰۰
۴۴۰۰	۲	۴۴۰۰	۲	-	-	۲۲۰۰
۴۸۰۰۰	۱۶	۲۷۰۰۰	۹	۲۱۰۰۰	۷	۳۰۰۰
۸۱۰۰	۲	۴۴۰۰	۱	۴۴۰۰	۱	۴۴۰۰
۷۷۰۰۰۰	۱۵۴	۶۴۰۰۰۰	۱۲۸	۱۳۰۰۰۰	۲۶	۵۰۰۰
۲۴۴۰۰	۴	-	-	۲۴۴۰۰	۴	۶۱۰۰
۷۱۰۰۰۰	۷۱	۵۵۰۰۰۰	۵۵	۱۶۰۰۰۰	۱۶	۱۰۰۰۰
۳۳۰۰۰	۳	۳۳۰۰۰	۳	-	-	۱۱۰۰۰
۲۴۰۰۰	۲	۲۴۰۰۰	۲	-	-	۱۲۰۰۰
۳۳۰۰۰۰	۲۲	۳۳۰۰۰۰	۲۲	-	-	۱۵۰۰۰
۲۶۰۰۰۰	۱۳	۲۴۰۰۰۰	۱۲	۲۰۰۰۰	۱	۲۰۰۰۰
۲۵۰۰۰	۱	-	-	۲۵۰۰۰	۱	۲۵۰۰۰
۲/۱۰۸/۶۰۰	۲۹۱	۱/۸۵۳/۸۰۰	۲۳۵	۲۵۴/۸۰۰	۵۶	مجموع

همان‌طور که داده‌های جدول ۱۰ نشان می‌دهد، میانگین تیراژ آثار در بین کل ناشران برای هر اثر ۷۲۴۶ نسخه، در بخش ناشران دولتی ۴۵۵۰ نسخه و در بین ناشران بخش خصوصی ۷۸۸۸ نسخه است. می‌توان گفت که در تیراژ آثار چاپ شده بین ناشران دولتی و ناشران خصوصی تفاوت قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. به‌منظور ارائه تصویر دقیق از نوسانات تیراژ در بین ناشران، میانگین تیراژ در طول سال‌های مورد بررسی به تفکیک نوع ناشران محاسبه شد. میانگین تیراژ انتشارات دولتی در سال ۱۳۸۰، ۶۳۳۳ نسخه، در سال ۱۳۸۱، ۱۲۸۸۰ نسخه، در سال ۱۳۸۲، ۳۰۰۰ نسخه، در سال ۱۳۸۳، ۷۴۰۶ نسخه، در سال ۱۳۸۴، ۵۰۰۰ نسخه و در سال ۱۳۸۵، ۴۳۳۳ نسخه بوده است. این در حالی که میانگین تیراژ ناشران خصوصی در سال ۱۳۸۰، ۵۲۲۶ نسخه، در سال ۱۳۸۱، ۷۰۸۳ نسخه، در سال ۱۳۸۲، ۵۷۳۳ نسخه، در سال ۱۳۸۳، ۷۳۲۵ نسخه، در سال ۱۳۸۴، ۹۱۹۷ نسخه و در سال ۱۳۸۵، ۴۸۱۰ نسخه بوده است که نمودار ۲ به خوبی این نوسانات را نشان می‌دهد.

نمودار ۲. تیراژ آثار ناشران دولتی و خصوصی به تفکیک سال

هشتمین سؤال پژوهش در ارتباط با بررسی نوسانات قیمت آثار منتشره است. یافته‌های پژوهش نشان داد که قیمت نیز همانند تیراژ در طول سال‌های مورد بررسی در آثار ناشران هر دو بخش (دولتی و خصوصی)، نوسانات بیشتری داشته است. به منظور تعیین نوسات قیمت آثار منتشره از سوی ناشران دولتی و خصوصی میانگین قیمت به تفکیک ناشر و سال محاسبه شد.

جدول ۱۱. توزیع میانگین قیمت (ریال) آثار منتشره ناشران دولتی و خصوصی
داستان‌های دینی کودکان به تفکیک سال

سال	دولتی			خصوصی		
	تعداد	قیمت	میانگین	تعداد	قیمت	میانگین
۱۳۸۰	۱۵	۶۹۰۰	۴۶۰۰	۲۱	۵۱۵۰	۲۴۵۰
۱۳۸۱	۵	۲۱۰۰	۴۲۰۰	۲۴	۸۱۰۰	۳۳۷/۵۰
۱۳۸۲	۱۰	۴۲۰۰	۴۲۰۰	۱۹	۶۹۰۰	۳۶۳۰
۱۳۸۳	۱۵	۵۷۰۰	۳۸۰۰	۲۲	۱۲۹۰۰	۵۸۶۰
۱۳۸۴	۴	۸۵۰	۲۱۲/۵۰	۷۱	۲۶۱۰۰	۳۶۷۰
۱۳۸۵	۶	۱۸۵۰	۳۰۸۰	۷۹	۳۱۷۰۰	۴۰۱۰

همان‌طور که داده‌های جدول ۱۱ نشان می‌دهد، میانگین قیمت انتشارات ناشران دولتی در سال ۱۳۸۰ ۴۶۰۰ ریال، در سال ۱۳۸۱ و ۱۳۸۲ ۴۲۰۰ ریال، در سال ۱۳۸۳ ۳۸۰۰ ریال، در سال ۱۳۸۴ ۲۱۲/۵۰ ریال و در سال ۱۳۸۵، ۳۰۸۰ ریال محاسبه شد. با مقایسه میانگین‌های بدست آمده می‌توان گفت که در سال ۱۳۸۴ میانگین قیمت‌ها بسیار کمتر از سال‌های دیگر بود. به عبارت دیگر، قیمت کتاب‌های ناشران دولتی از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۸۴ رو به کاهش بوده اما در سال ۱۳۸۵ با افزایش قابل توجهی روبه‌رو شده است. میانگین قیمت کتاب‌های ناشران خصوصی در سال ۱۳۸۰ ۲۴۵۰ ریال، در سال ۱۳۸۱ ۳۳۷/۵۰ ریال، در سال ۱۳۸۲ ۳۶۳۰ ریال، در سال ۱۳۸۳ ۵۸۶۰ تومان، در سال ۱۳۸۴ ۳۶۷۰ ریال و در سال ۱۳۸۵، ۴۰۱۰ ریال بوده است. مقایسه میانگین‌های بدست آمده نشان می‌دهد که ناشران بخش خصوصی بر خلاف ناشران دولتی همه ساله قیمت کتاب‌های خود را افزایش داده‌اند و فقط در سال ۱۳۸۴ با افت قیمت روبه‌رو شده‌اند. در سال ۱۳۸۵ مجدداً قیمت‌ها افزایش یافته است. افزایش تیراژ و قیمت آثار تولیدی ناشران بخش خصوصی حاکی از آن است که سرمایه‌گذاری در این بخش با سوددهی بیشتری همراه بوده و آنها فعالیت‌های خود را همه ساله افزایش داده‌اند.

نتیجه‌گیری

پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها مشخص شد که به‌خاطر موانع فرهنگی حاکم بر جامعه در خصوص مشارکت زنان در مسائل اجتماعی و فرهنگی و عدم تمایل آنها به درگیری با مسائل دینی باعث شده است زنان در مقایسه با مردان در تولید آثار داستانی دینی حضور بسیار کم‌رنگی داشته باشند. بیش از ۶۰ درصد افرادی که در تولید آثار نقش داشتند، تجربه انتشار یک اثر دینی را در کارنامه خود داشتند که با توجه به ظرفیت‌های انتشار آثار دینی و ضرورت آشنایی نویسندگان با این‌گونه ظرفیت‌ها، انتشار تنها یک اثر نمی‌تواند افراد را با ظرفیت‌های موجود در این مسیر آگاه سازد. گروه معدودی از نویسندگان هستند که آثار متعددی را در این حوزه خلق کرده‌اند و تعداد انتشارات آنها هم نشان داد که برخی از آنها در هر سه ماه یک اثر تولید کرده‌اند. پیچیدگی بیان موضوعات دینی آن هم برای کودک و نوجوانان که مبانی اعتقادی آن تازه در حال شکل‌گیری است ایجاب می‌کند که در تولید آثار برای آنان دقت‌های لازم به عمل آید و آثار بر اساس منابع معتبر و اصیل، همگام با اصول روانشناسی کودک تدوین گردد و به نظر نمی‌رسد فرصت ۳ ماه

فرصتی باشد که نویسندگانی بتوانند اثری را با چنین ویژگی‌هایی منتشر کنند. جدی نگرفتن ظرافت‌های ادبیات دینی برای کودکان و نوجوانان نشان می‌دهد که علیرغم اهمیت فوق‌العاده تصاویر در کتاب‌های کودکان، هنوز هم برخی از ناشران آثاری را روانه بازار کرده‌اند که یا تصویر نداشته‌اند و یا اگر هم دارای تصویر بوده‌اند، نام تصویرگر در شناسنامه اثر قید نشده است و اغلب از تصویرگران کم‌تجربه در تصویرگری آثار دینی استفاده کرده‌اند و شاید هم علت آن در حساسیت‌های موجود بر سر راه تصویرگری آثار دینی باشد که تصویرگران با تجربه و شناخته شده به این راحتی حاضر به همکاری نیستند. از نمونه‌های دیگر جدی گرفته نشدن انتشار داستان خوب دینی از سوی نویسندگان و ناشر برای مخاطب کم‌سن و سال، می‌توان به عدم استفاده پدیدآورندگان از ویراستار اشاره کرد؛ درحالی‌که جوانی و فدائی‌عراقی آن را یکی از ضرورت‌های تولید آثار برای کودکان و نوجوانان عنوان کرده‌اند. شاید تولید اثر با حداقل هزینه تولیدی باعث حذف ویراستار در چرخه تولید کتاب برای کودکان و نوجوانان از سوی ناشران بخش خصوصی قلمداد شود، اما بررسی این موضوع در بین ناشران دولتی نیز نشان داد که استفاده از خدمات ویراستار حتی در بین ناشران دولتی که با دغدغه‌های مالی کمتری مواجه هستند رایج نیست. بررسی ابعاد دیگر این موضوع نشان می‌دهد که تولید آثار دینی داستانی متناسب با نیازهای مخاطبان هنوز به یک پدیده جاری در سراسر کشور تبدیل نشده است. انتشار آثار محدود به چند ناشر خاص به خصوص مراکز حوزوی مستقر در شهرهای قم و مشهد بوده است و استان‌های دیگر کشور علیرغم قدمت دیرینه مذهبی، در تولید این آثار نقشی نداشتند. محدود شدن تولید آثار در چند استان خاص و نارسائی‌های موجود بر سر مسیر توزیع و پخش آثار، از عواملی هستند که باعث شده کتاب‌های تولیدی به دست مخاطبان خود در سراسر کشور نرسد و علیرغم بودن مخاطبان چندین میلیونی، هنوز هم آثار در تیراژهای ۳۰۰۰ یا ۵۰۰۰ تولید شوند. آنچه از مطالعه نوسانات حاکم بر این حوزه مشخص می‌شود آن است که دولت‌ها برای این تولیدات اندک هم کمترین نظارت را داشته و ناشران اغلب مطابق میل خود و سلیقه بازار قیمت آثار تولیدی را تنظیم کرده‌اند و میانگین قیمت آثار ناشران بخش خصوصی بر خلاف ناشران دولتی همه ساله در حال افزایش بوده است. بررسی تناسب آثار تولید شده با گروه‌های سنی مخاطبان نشان داد که بخش عمده آثار تولید شده برای استفاده گروه‌های دانش‌آموزان دوره ابتدایی (سنی «ب» و «ج») بوده و نیازهای سایر گروه‌های سنی نادیده انگاشته شده است.

پیشنهادها

با توجه به این که سازمان‌ها و مؤسسات مختلف می‌توانند با به کارگیری یافته‌های این پژوهش گام‌های مؤثری را برای حل این مشکلات بردارند لذا قبل از ارائه پیشنهادها، نقش و جایگاه‌ها سازمان‌های موثر و اقداماتی که آنها در این راستا می‌توانند عهده‌دار باشند آمده است و سپس پیشنهادهای پژوهش ارائه شده است.

شاید در بین نهادها و سازمان‌ها، وزارت آموزش و پرورش و نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور از جمله نهادهایی هستند که بعد از وزرات فرهنگ و ارشاد اسلامی می‌توانند بیشترین نقش را در افزایش کیفی آثار داشته باشند. آموزش و پرورش با در اختیار داشتن گروه کارشناسی فرهنگی و کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان که یکی از مراکز معتبر و تخصصی در ادبیات کودکان و نوجوانان کشور است می‌تواند با بررسی آثار منتشره و انتخاب و ارسال آثار مناسب به کتابخانه‌های مدارس، از ورود آثار ضعیف به کتابخانه‌های مدارس جلوگیری کند. همچنین این سازمان می‌تواند با نقد و بررسی این آثار در ساعات دروس دینی و تربیتی و غیره، دانش‌آموزان را با نقاط قوت و ضعف آثار آشنا کرده و زمینه را برای انتخاب کتاب مناسب و خوب از سوی دانش‌آموزان که مخاطبان اصلی این آثار هستند فراهم سازد. با انجام این شرایط، نه تنها آثار مناسب به کتابخانه‌های مدارس، که شامل تعداد قابل توجهی هستند، راه می‌یابند، فروش اثر نیز به تعداد کتابخانه‌های مدارس تضمین می‌شود.

این نقش در حد بسیار بالایی می‌تواند از سوی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به کار گرفته شود، چرا که کتابخانه‌های عمومی یکی از ابزارهای اصلی توسعه فرهنگی در جوامع کنونی به‌شمار می‌روند و می‌توانند در توسعه نیروی انسانی نقش اساسی ایفا کنند. کتابخانه‌های عمومی در راستای پوشش دادن اهدافی چون کمک به توسعه و اعتلای دانش؛ کمک به شناخت و درک هنر؛ کمک به شکوفایی و اعتلای استعدادها و خلاقیت‌های روحی و ذهنی افراد جامعه؛ کمک به استقلال، آزادی و دموکراسی از طریق مطالعه و کمک به افراد برای عضو بهتری برای جامعه و خانواده خود شدن، که به‌عنوان اهداف کتابخانه‌های عمومی تعیین شده است (مزینانی، ۱۳۷۹، ص ۱۹۱) می‌توانند با پرپایی کارگاه‌های آموزشی، نویسندگان و پدیدآورندگان آثار را با اصول و ضوابط تدوین آثار دینی آشنا کنند. همچنین این کتابخانه‌ها می‌توانند با برگزاری جلسات نقد و

بررسی آثار با حضور کارشناسان و متخصصان، پدیدآورندگان را به نقاط ضعف و قوت کار خود آگاه ساخته و زمینه رشد آنها را در آثار بعدی فراهم سازند. همچنین نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور می‌بایست با خرید آثار مناسب کودک و نوجوان برای کتابخانه‌های عمومی سراسر کشور، زمینه افزایش تیراژ آثار مناسب را فراهم سازد. علاوه بر موارد فوق، برای از بین بردن نارسائی‌های شناخته شده در پژوهش، پیشنهاد زیر ارائه می‌گردد:

- با توجه به یافته‌های جدول ۱ و حضور اندک زنان در مقایسه با مردان و با عنایت به این که زنان نیمی از مردم کشور را تشکیل می‌دهند و در این عرصه از پتانسیل بالایی برخوردار هستند و با کودکان و نوجوانان با عناوین مختلفی اعم مادر، پرستار، کودکیار، معلم و غیره در ارتباط هستند و شناخت بیشتری از ویژگی‌های روحی و روانی کودکان دارند، لازم است ناشران و مسئولان فرهنگی زمینه‌های لازم برای فعالیت فرهنگی زنان را بیش از پیش فراهم سازند و مشارکت این آنان را در تولید ادبیات دینی افزایش دهند؛
- با توجه به اینکه فقط در ۲۳ درصد از داستان‌ها از وجود ویراستار استفاده شده بود (نمودار ۱)، لازم است ناشران به نقش ویراستار و اهمیت آن در تولید آثار مُنقح توجه ویژه‌ای مبذول دارند و به‌منظور رعایت حقوق آنها و اعتبار بخشیدن به آثار، نام ویراستاران را در صفحه حقوقی آثار قید نمایند؛
- با توجه به یافته‌های جدول ۴ و انتشار ۲۲ اثر غیرمصور و انتشار ۲۲ اثر مصور فاقد نام مصور، لازم است ناشران و نویسندگان نقش تصویر و مصور را در آثار بیش از پیش جدی گرفته و با به‌کارگیری مصوران متخصص و باتجربه و درج تصاویر خلاقانه در آثار، در اعتبار بخشی هر چه بیشتر به آثار کوشا باشند؛
- قوانین و مقررات ویژه‌ای در اعطای مجوز برای انتشار آثار دینی اعمال و اجرا شود و فرایند انتشار این آثار ضمن ارائه امتیازات بیشتر به ناشران این آثار از سوی دولت، از سایر آثار کودک و نوجوان جدا گردد؛
- به ناشران بخش خصوصی در شهرستان‌ها و مناطق دور دست نیز ضمن ارائه امتیازات و کمک‌های لازم، اعطای مجوز شود تا بدین وسیله انحصار انتشار آثار دینی از قلمرو چند شهر محدود خارج شده و مشارکت همه شهرها و استان‌ها در امر نشر ادبیات کودکان و نوجوانان به عنوان یک فرایند جاری در کل کشور فراهم شود؛

- راهکارها و سیاست‌های مدونی برای چگونگی برخورداری ناشران و پدیدآوردگان آثار ادبیات دینی از حمایت‌های مادی و معنوی سازمان‌ها تدوین شود به طوری که این حمایت‌ها شامل یک گروه خاص و یا گروه‌های برخوردار از روابط خاص نباشد؛
- سیاست‌ها و راهکارهای لازم برای نحوه تعیین قیمت آثار با ایجاب دولت و توسط اتحادیه صنف ناشران تدوین شود و بدین طریق از سوء استفاده‌های احتمالی برخی از ناشران سودجو جلوگیری گردد.

منابع

- اکرمی، جمال‌الدین (۱۳۸۴). تصویرگری در ادبیات دینی کودکان و نوجوانان. کتاب ماه (کودک و نوجوان)، ۸ (۷)، ۱۱۱-۱۲۳.
- پاسخ‌های ۱۰ کارشناس و نویسنده به ۶ پرسش درباره ادبیات دینی کودک و نوجوان (۱۳۷۸). پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، ۵، ۴۳-۷۳.
- حجوانی، مهدی (۱۳۸۸). نقش سرویراستار در صنعت نشر. کتاب کودک و نوجوان، ویژه‌نامه دومین نمایشگاه تخصصی، ۳۳.
- حکیمی، محمود؛ کاموس، مهدی (۱۳۸۲). مبانی ادبیات کودکان و نوجوانان. تهران: آرون.
- حیدری، سید ناصر (۱۳۷۴). نقش درس ادبیات فارسی به منظور ایفای نقش تربیتی معلمان. در دبیرخانه سمپوزیوم جایگاه تربیت، مجموعه مقالات چهارمین سمپوزیوم جایگاه تربیت، نقش تربیتی معلم، (ص ۴۷۷-۵۱۱). تهران: تربیت.
- خسروی، فریبرز (۱۳۷۳). کتابخانه‌های آموزشی ایران: بررسی کتابخانه‌های مدارس و وضعیت نگرش دانش آموزان به کتاب و کتابخانه با تأکید بر دبیرستان‌ها. تهران: موسسه فرهنگی صالحین.
- رفیعی، سیدعلی محمد (۱۳۸۳). بایسته‌ها و دشواری‌های داستان‌نگاری مذهبی برای کودک و نوجوان. کتاب ماه (کودک و نوجوان)، ۸ (۵)، ۴۳-۵۴.
- رهگذر، رضا (۱۳۶۹). معیارهای انتخاب و ارزیابی کتاب‌های خردسالان. قلمرو ادبیات کودکان، ۵، ۶۵-۸۹.
- زارع گاوگانی، وحیده (۱۳۸۳). مفاهیم تربیتی اسلام از دیدگاه قرآن در ادبیات کودکان و نوجوانان. مجله روانشناسی و علوم تربیتی، ۳۴ (۱)، ۲۰۱-۲۲۵.
- شایان، شکوه (۱۳۵۵). داستان‌های مناسب قرآن برای کودکان و نوجوانان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مدرسه عالی شمیران، تهران.
- شیزری، مهدی (۱۳۸۸). فاصله از جامعه جهانی؛ بررسی نشر کتابهای مذهبی کودک و نوجوان در گفت‌وگو با مهدی شیزری، کتاب کودک و نوجوان، ویژه‌نامه دومین نمایشگاه تخصصی، ۱۳.

- عباسپور نوغانی، محبوبه (۱۳۸۶). بررسی انتقادی اشعار دینی کودک در دهه هفتاد (سه گروه سنی الف، ب، ج). کتاب ماه کودک و نوجوان، ۱۰ (۴-۶)، ۷۲-۸۰.
- عصاره، فریده (۱۳۸۰). بررسی اشعار کودکان از نظر خداشناسی و نقش آن در تربیت دینی. در خلاصه مقالات همایش آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش (ص ۱۲۶-۱۲۷). تهران: دفتر همکاری مشترک مساجد (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و جهاد دانشگاهی).
- فدائی عراقی، غلامرضا (۱۳۵۴). کتابشناسی توصیفی اسلامی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- _____ (۱۳۶۸). گزیده کتابشناسی توصیفی اسلامی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- قربانی، ولی (۱۳۸۰). بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر مشهد و ارزیابی توانایی مجموعه کتابخانه‌ها در برآوردن این نیازها. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۴ (۱)، ۸۷-۱۰۷.
- مزیانی، علی (۱۳۷۹). کتابخانه و کتابداری. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- منتصب‌مجایی، حسن (۱۳۵۲). دانش‌آموز ایرانی و کتاب‌های مذهبی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- _____ (۱۳۷۹). گرایش موضوعی در کتاب‌خوانی دانش‌آموزان دوره راهنمایی کرمانشاه. فصلنامه کتاب، ۱۱ (۲)، ۳۷-۴۸.
- موسوی، زهره (۱۳۸۳). جلوه‌های عشق و عرفان در ادبیات کودکان. در محمد حسین قرشی (گردآورنده)، مجموعه مقالات همایش ادبیات کودکان و نوجوانان (آبان ۸۱ دانشگاه بیرجند)، (ص ۲۵۱-۲۵۷). بیرجند: دانشگاه بیرجند.
- نظرآهاری، عرفان (۱۳۷۹). در شعر نوجوان ما گرگی در کمین نیست: بررسی موضوعی شعرهای ۱۶ شاعر کودک و نوجوان ۱۳۶۰-۱۳۷۷. پژوهشنامه ادبیات کودک، ۶ (۳-۲)، ۳-۲۳.
- نورعی پس‌ویشه، مرضیه (۱۳۸۰). بررسی میزان همپوشانی داستان‌های مشترک در سه کتاب قرآن، انجیل و تورات. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.

References

- Seminary, L.; Minnesota, S. P. (1994). Religious Themes in Best – Selling Novels. *World & World*, XIV, (3), 342-352.
- Trousdale, Ann M. (2009). *The Role of Literature in Children's Spiritual development*. Heidelberg: Springer Science+Business Media B. V.

به این مقاله این‌گونه استناد کنید:

- محمدی، مهدی (۱۳۸۹). بررسی وضعیت انتشار داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان بین سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۰. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۶ (۴)، ۵۵-۸۲.